

„Dėk mamą prie žvaigždės” ...

Nenorėčiau, kad šios Justino Marcinkevičiaus eilėraščio eilutės virstų proginėmis, būtų nuolat cituojamos, iškilmingai, su egzaltacija, primenančia Naujojo Testamento varį ir cimbolus. Motina poetui neat-siejama nuo gimtosios žemės ir Tėvynės, ir dėti ją prie žvaigždės – ne dirbti-nai jungti dvi skirtingas sferas, veikiau – išplėsti žmogaus būtį, suteikiant kosmosui žmogiškos šilumos, o žmogui – žvaigždžių didybės.

Mama ir žvaigždė – ar gali būti kas nors paprastesnio ir didingesnio, su-sieto trapiu ir stebuklingu gyvybės siūlu?.. Prisiminus Just. Marcinkevičiaus eilutes, kuriose žemė ir motina išauga iki rupaus ir tikro Tėvynės įvaizdžio („Kaip žemė grubiai mylėtos,/ Pavirsdavo jos žeme./ Visa Lietuva išpenėta/ Išdziūvusia jų krūtine”), užgniaužia gerklę ne nuo „gražumo” – nuo giliai paslėpto tragizmo, glaudžiai persipynusio su veriančia gyvenimo paslaptimi.

Paslaptis, grožis, pagaliau net tragizmas – kas begali būti banalesnio, apie tai ne rašyti reikia, tai reikia jausti, užuosti, išgirsti. Visa tai, kas pri-verčia suklusti, nustėrti, kas nukrečia lyg elektra, kas yra nepaaiškinama, kas jungia žvaigždę ir žmogų ir kas juos skiria.

Viena iš paslapčių – meilė, kuri pamiršta, kas buvo bloga, neatmena pik-to, nekerštauja, atleidžia ir pasiaukoja, ji nesavanaudiška ir visagalinti, ji suteikia būčiai prasmę ir žmogaus gyvenimui – tikslą. Ji gimsta motinos rankose, jos palaikoma, auga ir bręsta. Motinos rankos neišsivaizduojamos be palaikančios meilės.

Vaikų globos namuose augančių vaikų našlaitystė ypač skaudi, nes jie dažniausiai turi abu tėvus, kurie – kitaip negaliu paaiškinti – turbūt patys dar yra nesuaugę, nesubrendę, reikalingi paramos ir nuolatinės priežiūros. Kodėl taip atsitiko, sunku pasakyti. Paprasčiausia, žinoma, būtų viską su-versti sistemai – sovietmečiui, išauuginusiam žmogų, įpratusį, kad juo rūpin-tųsi valdžia, suformavusį vienišų motinų privilegijas, mišrių šeimų modelį, vaiko kaip „gamybinio vieneto” sąvoką. Bet tai būtų perdėm paprasta, nes yra dalykų, kuriuos tam tikros santvarkos ir ideologijos tik išryškina, iške-lia į paviršių – priežastys neretai glūdi tautos mentalitete, kuri formuoja ne tik politinė ir visuomeninė, bet ir kultūros istorija, o kas galėtų paneigti, kad tautos turi ir savo metafizinius likimus?..

Ir kas gi yra Lietuva, žemė, išpenėta motinų krūtine – motina ji mums ar pamotė, vaikai jai mes ar įvaikiai?.. Kodėl gi mes šiandien žiūrime į ją iš aukšto, neretai gėdijamės, mat ji mums per prasta triukšmingo pasaulio aki-vaizdoje, kodėl mes ją skaudiname, tokią nuolankią ir romią, gražią ir tylią, gailestingą ir švelnią, nejaugi trokštame, kad ji taptų pikta, kerštinga ir; užuot priartinusi mūsų būtį prie žvaigždės, suspaustų ir uždusintų kokio naujaturčio apsitvertame nacionalinio parko kamputyje?.. Gal mes neverti romios ir gailestingos Lietuvos?.. Gal mums reikia pamotės su akmeniu ran-koj?..

„Dėk mamą prie žvaigždės,/ Dėk paukštį prie dangaus./ O gal kas nors pridės/ Teisybę prie žmogaus”... Taip baigiasi šis Just. Marcinkevičiaus eilė-raščio stulpelis.

Jis liudija, kad dvasinei gyvenimo erdvei būtina ir meilė, ir teisybė – ku-ri iš jų priklausytų dangui, kuri – žemei, nežinau, bet, degant žvaigždėms virš galvos, regiu mamą prie žvaigždės, ir tolimos aukštybės prie manęs švelniai pasilenkia.

Renata Šerelytė

Janina Degutytė

Arūno Baltėno nuotrauka iš knygos „Šilų dzūkai”

MOTINŲ PASAULIS

Didysis Motinų pasauli,
iš kurio palaimingų įsčių
ateina žolė ir vaikas,
žaltys, versmė ir medis.
Didysis Motinų pasauli,
pilnas gimstančių vėjų,
lietaus ir ugnies artumo,
auksinių šešėlių muzikos
sušvitusiam baltam vasario debesy.
Didysis Motinų pasauli,
su saule vienam delne,
su mėnuliu kitam, –
toks nesuprantamas ir teišus,
toks chaotiškas, vienišas ir amžinas, –
saugai savo gyvybės paslaptį,
atsiskleisdamas – lyg netyčia –
vienai akimirkai
artėjančio pavasario kvapu,
mirštančio žvėries ašara,
širdies tvinksniu,
kuris duoda pradžią choralo skambėjimui.
Kurio vandenyno kriauklėj
šių naktį gimė perlas?
Kokiam kryžiui atiduotas
suriko pirmą kartą kūdikis –
taip skaudžiai ir laimingai?

Kitame numeryje:

- A. Dambrasukas apie J. Tumą-Vaižgantą
- A. Motuzas. Gegužinės pamaldos Lietuvoje
- Kotrynos Grigaitytės poezija

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. Renata Šerelytė. „Dėk mamą prie žvaigždės”...
- 2-as psl. Rapolas Svirbelis. Klajūniškos vaikystės prisiminimai
- 3-as psl. Vytautas Gedutis. Džordžo garažas
- 4-as psl. Eglė Juodvalkė. Rašytojo viltis – grūdelis gėrio...
- 5-as psl. Dovana Nacionaliniam M. K. Čiurlionio dailės muziejui
- 6-as psl. Antanas Dambrasukas. Apie Maironį
- 7-as psl. Profesorius, kurio knygos parašytos ranka

KLAJŪNIŠKOS VAIKYSTĖS PRISIMINIMAI

RAPOLAS SVIRBELIS

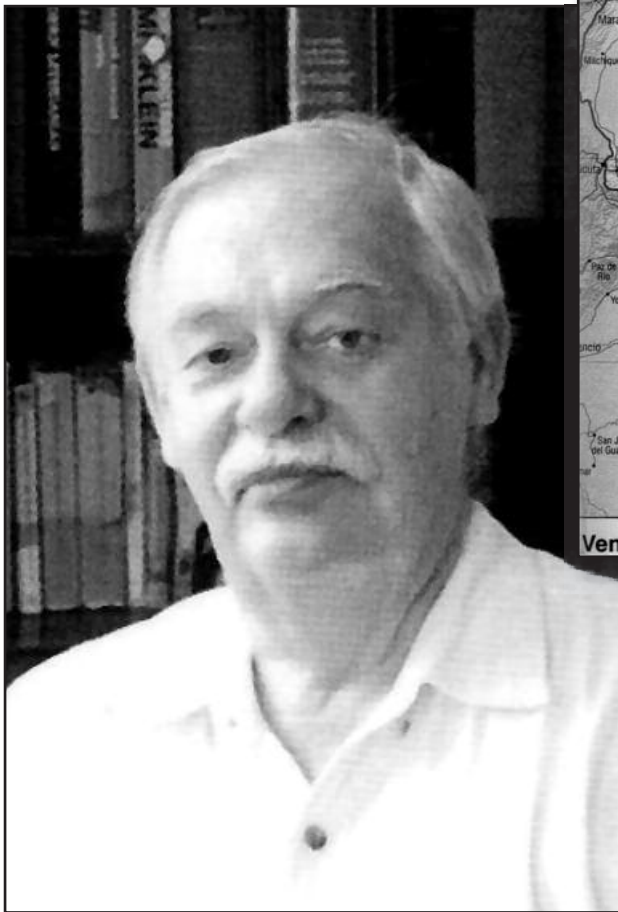
Prisiminimų knygos, kitaip tariant – memuarai (tokią sąvoką vartoja literatūros kritikai), šiandien pilasi lyg iš gausybės rago. Praktiškai kiekvienas save gerbiantis žmogus laiko vos ne pareiga aprašyti savo gyvenimą, nes kitaip skaitytojai liks daug ką praradę. Skaitytojai, beje, tarsi ir palaikytų tokią nuomonę – memuaristinė literatūra ne tik mielai skaitoma, bet ir renkama į populiariausių knygų penketukus ir dešimtukus (ryškus pavyzdys – Galinos Dauguvietytės knygos). Žinoma, daug priklauso nuo pačios asmenybės – kuo ji artistiškesnė, charizmatiškesnė, prieštaringesnė, tuo ir teksto trauka didesnė. Bet tai tik spėjimas – mat pats nesu memuaristinės literatūros gerbėjas. Tai ką gi galiu pasakyti, juk nesu skaitęs nei Lietuvos politikų, nei scenos žvaigždėlių memuarų, gal dėl to, kad juos parašė ne jie, o vadinamieji bendraautoriai arba, dar blogiau, žurnalistai. Ogi žurnalistas ir parašo kaip žurnalistas, kurgi jis perpras sudėtingą aprašomo objekto charizmą. Taigi stiliaus čia nė neieškok.

Tačiau Vyto Gedučio memuarų knyga „Laukiant autobuso iš ‘Kalėdų slėnio’“ turi savo stilių ir gėdos autoriui nepadarytų, nebent knygos redaktoriui ir leidyklai (nagi gal galima atidžiai perskaityti tekstą ir nepalikti šitiek skyrybos ir netgi gramatinių klaidų, o ir stilistiką vietomis pašlifuoti?.. Suprantu, kad gerų redaktorių leidykloms trūksta, betgi čia ne turistinis lankstinukas koks ar receptų knyga, o grožinė literatūra. Nekalbu jau apie neįvardytas nuotraukas. Kadangi knyga versta, spėju, iš ispanų kalbos (o gal anglų?.. Nenurodyta), apie vertimą sunku ką pasakyti, bet vertėjams reikėtų pasitikslinti savo lietuvių kalbos žinias, pvz., visur akį bado „išsiuomavome“, kai reikia sakyti „išsinuomavoje“).

Taigi – stilius. Paprastas, taupus ir neįmanrus, nors kartkartėmis galbūt ir norėtusi, kad apie egzotiškus dalykus (pavyzdžiui, kai į keptuvę su kepamais blynais nuo medžio įdrimba gyvatė arba kai žvejo valtį puola aligatoriai) būtų kalbama vaizdingiau ir su didesne egzaltacija. Kadangi nesu memuaristikos gerbėjas, sunku spręsti, kiek tos egzaltacijos, kurią dažnas memuarų autorius įvardija kaip dvasingumo demonstravimą, apskritai būna prisiminimų knygoje, bet kadangi jos nuolat papuola į dešimtukus, tai spėju, kad nemažai.

Neradęs Gedučio knygoje egzaltacijos kaip neabejotinos memuarų puošmenos, iš pradžių nustembi, o paskui – apsidžiaugi. Ir skaitai sau ramiai, neskubiai, bandydamas išvysti potekstę ir susiedamas su savo vaikystės akimirkomis (pavyz-

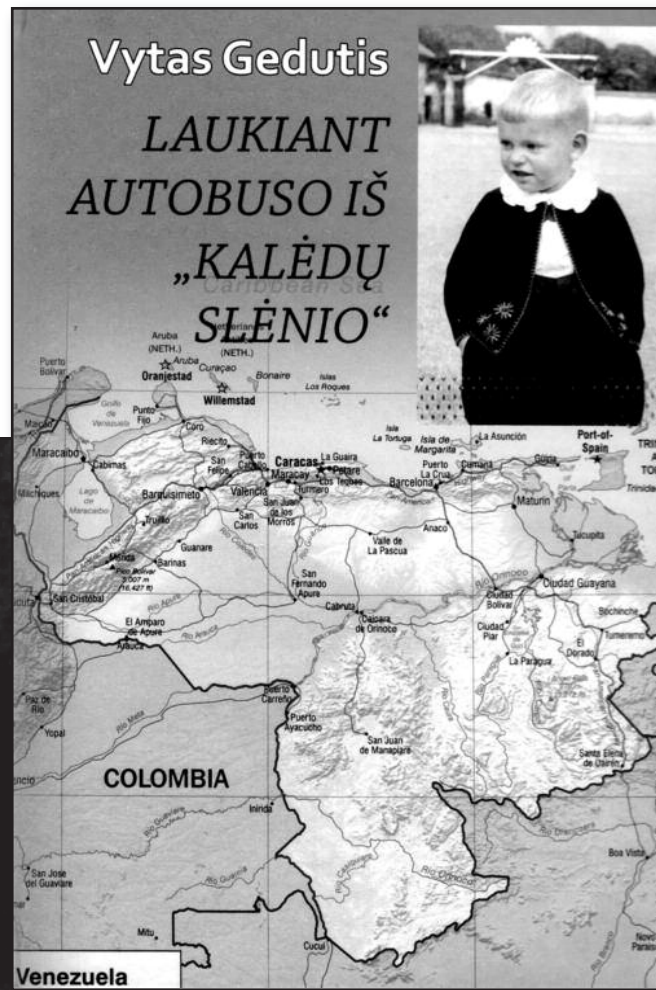
džiui, epizodas, kai autorius, dar kūdikis, vystyčiuose, per bombardavimą paliekamas ant šulinio rentinio ir laimingai ten praguli, neįkrisdamas į šulinį, kol jį pagaliau atsimeina ir paima). Net šiurpas nukrato – šykštūs, paprasti sakiniai, netgi vos juntama autoriaus šypsena, o šitoks gelminis, pasąmoninis įvaizdis, siejantis skirtingas patirtis ir žmones!.. Juk bene kiekvienam vaikui ankstyvoje vaikystėje teko kažką panašaus patirti – gelmės, dugno, anapusbės baimė. O Vyto Gedučio atveju – dar karas, sumaištis... tikras bedugnis šulinys, ne kitaip. Autoriui visai

Knygos autorius Vytautas Gedutis

netyčia pavyksta sukurti įsimenančius simbolius.

Kadangi tai įvyksta netyčia, autoriumi patiki ir skaitai toliau, ieškodamas kitų universalių sąsajų (nes kiekviena prisiminimų knyga skaitytojui turi būti įdomi ir šiuo požiūriu). Siužetas vargu ar galėtų jį pateikti – kaip skelbia anotacija, tai – „atviras, nuoširdus ir dramatiškas pasakojimas apie vienos šeimos gyvenimą XX amžiaus istorinių sukrėtimų verpete. Karo pabaigoje Gedučių šeima pasitraukė į Vokietiją, o iš čia nuklydo į tolimąją Venesuelą. Šioje šalyje knygos autorius augo ir brendo, kaupė gyvenimišką patirtį. Per keliolika metų pabėgėlių šeima išbandė pačius įvairiausias

Knygos viršelis

gyvenimo galimybes, kėlėsi iš miesto į miestą (gyventa net keturiasdešimtyje miestų ir miestelių!), bet tikrosios laimės taip ir nesurado. Po to persikėlė į JAV, bet ir čia laimės rojaus nerado... Kaip rašo autorius, „tebegyvenom atsiskyrę nuo vietinių žmonių kaip ir per karą: užsidarę savam šeimos rate, neprisitaikę prie vietinių papročių...“ Visą gyvenimą svajojęs apie gimtuosius namus, brangiąją Lietuvą, Vyto Gedučio tėvas Lietuvon sugrįžo tik sūnaus pargabenta pelenų urna...“

Taigi toks Vyto Gedučio šeimos gyvenimo siužetas, jeigu reikėtų pateikti jį trumpai, kaip anotacija. Tačiau knygos puslapiai atveria tai, kas lieka nepasakyta, kas susikaupia potekstėje – šeimos drama, jos uždarumas, nepritapimas. Tėvai – lyg augalai, išrauti iš savo žemės ir neprigiję svetur, tačiau visomis jėgomis bandantys išgyventi, pritaipiti, netgi – prasimušti, pralobti, „išeiti į žmones.“ Klajūniška vaikystė, kai sunku apibrėžti, kas yra namai – o juk dažnam lietuviui jie yra šventa, deivių ir dievų apgyventa erdvė, kurioje kur bežengsi, saugokis, kad kokiai deivei kojėlės nenumintum... Venesuela – visiškai kitoks pasaulis, kitoks čia ir namų, ir papročių, ir sakralumo suvokimas, ir gyvenimo sparta, ir gamta, kurios švelnią šiaurietišką rimtį keičia savaip brutali ir agresyvi pietietiška aplinka.

Autorius apie skaudžius ir juokingus dalykus pasakoja ramiai ir santūriai. Ir vienas gražiausių epizodų šioje knygoje, be abejo, yra tėvų viltis grįžti į Lietuvą, vizija, tikėjimas, jų sapnai. Betgi nestebina ir jų nenoras, atsiradus galimybei, Lietuvoje netgi apsilankyti. Sapnai ir vizijos – klastingas dalykas, neverta per daug jais pasikliauti. Tėvas grįžta į Lietuvą urnoje – tai, sakyčiau, beveik simboliška, nes jis grįžta nebe gyventi, o sapnuoti, ilsėtis, įsikurti galutinai. O mamos pelenus priglaudžia svetima žemė. Išsibarsto kas kur brolis, seserys, vaikai...

Taigi šioje knygoje – ir skirtis, ir jungtis, ir liūdesys, ir džiaugsmas. Tikras, nesumeluotas, nepagražintas gyvenimas, skaudus ir skaidrus namų, Tėvynės, identiteto ieškojimas. O ar autorius surado tai, ko ieškojo – nuovokiam skaitytojui telieka paslaptis. Juk, kaip sakė Calderonas, gyvenimas – tai sapnas... □

Vytautas Gedutis. „Laukiant autobuso iš ‘Kalėdų slėnio’“: atsiminimai. Vertė Vygandas Aleksandravičius, Ingrida Tatolytė. – Vilnius: Žuvėdra, 2010. – 296 p.

Važiavau namo. Grįžau namo su tėvu. Tai – paskutinė jo kelionė. Grįžau namo su jo pelenais, iš tolimų kraštų – į paskutinio atilsio vietą. Iš gimtinės jis išvyko per karą. Kiek tik pamenu, vis kalbėdavo ir kalbėdavo apie namus, sapnuodavo juos, namus, į kuriuos negalėjo sugrįžti.

Niekur kitur jis taip ir neįsikūrė. Vežiau jį atgal jo šeimai, jo tautai, jo žemei... Galiausiai jis pailsės.

Tai buvo mano pirmoji kelionė namo po to, kai per karą, eidamas vos antrus metus, kartu su tėvais palikau tėviškę. Dabar vienišas stovėjau prie tėvo kapo, apsuptas giminaičių ir šeimos draugų. Nei mamos, nei brolio, nei seserų... Namo sugrįžau tik aš.

Tarp giminaičių – gera. Jaučiausi esąs namie, tikrai namie, pirmą kartą gyvenime. Aš sugrįžau namo, – į tą vietą, kurią sapnuodavo mano tėvai, apie kurią ir jos žmonės, jos miestus ir kaimus buvau tiek daug girdėjęs.

Pagaliau – namie.

Naujojoje šalyje tėvas nekantravo imtis naujos veiklos. Nebenorėjo daugiau dirbti statybose, tikėjosi praturtėti. Netrukus sutiko Džordžą – garažo savininką. Džordžas sakėsi esąs prancūzas, bet kalbėjo su ukrainietišku akcentu. Jau buvome išmokę nekamantinėti europiečių, slepiančių savo tikrąją tautybę. Apie daugelio jų gyvenimą karo metais negalėjai pasakyti nieko aiškaus. Paprastai, kiek žinojome, jie būdavo vienaip ar kitaip įveltį į karo veiksmus.

Per keletą kvartalų nuo skerdyklos ir statybų Džordžas turėjo garažą, kuriame taisė automobilius. Iš tiesų tai buvo didžiulis kiemas prie pagrindinio (ir vienintelio) tarp kalnų ir jūros vingiuojančio kelio. Pastogėje tilpdavo keturios penkios mašinos. O priešais dar dešimt ar dvidešimt laukdavo savo eilės.

Džordžas mums parūpino cinkuoto plieno stoginių lakštų ir medinių lentų ir leido mano tėvams šalia garažo susikalti trobelę. Sakė, kad mama galėsianti kasdien jam ir jo mechanikams skalbti bei virti maistą, o tėvas – pusdienį dirbs garaže ir toliau ieškosis darbo.

Šeštadienį tėvai jau meistravo trobelę. Kitą dieną, susikrovėme savo mantą ir pasiėmė tuos kelis tėvų sutaupytus bolivarus, persikraustėme iš statybietės į savo naujus namus. Trys išorinės namo sienos buvo iš toliu dengto kartono, ketvirtą glaudėmės prie garažo sienos. Uždengėme stogą, palikdami aplink beveik metro pločio tarpą tarp stogo dangos ir pagrindinių sienų.

Mama dėl to labai nerimavo. Per šią kiaurymę galėjo priskristi uodų, o šie negailestingai gelė. Tėvas ją guodė, neva vėjas nuo jūros šiek tiek išblaškys šalin vabzdžius. Bet mama žinojo, jog tai – prasimanymai. Ant plikos sutriptos žemės išsiklojome lentas išmargintas spalvotais prekių ženklais nuo medinių dėžių, į kurias būdavo kraunami vaisiai. Kalifornijos vynuogės ir obuoliai, argentinietiškos slyvos ir persikai nuo Juodosios upės krantų – meno kūriniai po mūsų kojomis.

Po kelių ilgų naktinių kovų su uodais mama nupirko keletą metrų sunkios pilkos drobės ir rankomis pasiuvo mums visiems miegmaišius. Įlindę į vidų užsitraukdavome juos iki pat nosies – būdavo karšta, bet vis geriau, nei visą naktį gintis nuo kraugerių vabzdžių.

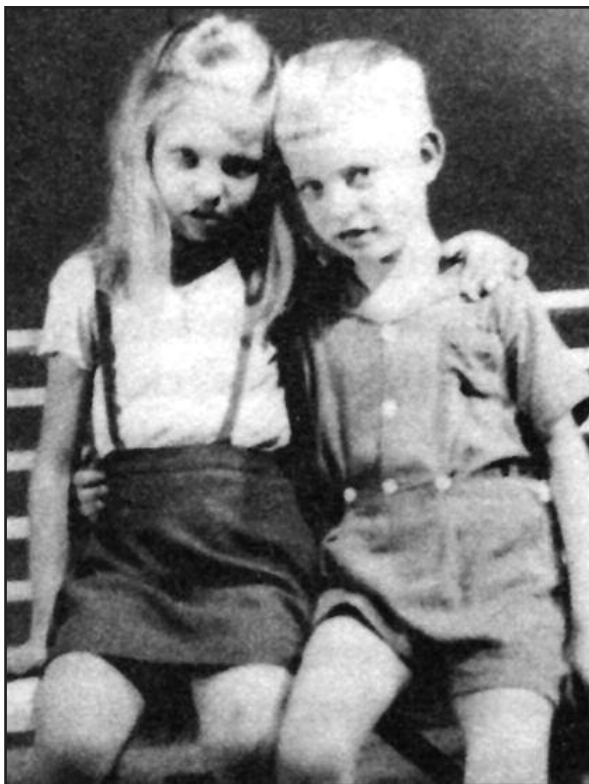
Valgį virdavomės lauke. Tėvas nupirko nešiojamą primusą, kurį reikėdavo pumpuoti ranka. Dažnokai jis apskritai neveikdavo. Valandų valandas abudu tėvai mėgindavo jį įžiebtį. Nuvargę pasiduodavo ir sukurdavo laužą. Kepdavome ir virdavome tiktai lauke – viduj ir taip būdavo per karšta. Kartkartėmis iš viso nusprenddavome, kad per daug vargo ką nors gamintis.

Vieną sekmadienio rytą mama po medžių ant ugnies kepė blynus, kai staiga jai ant galvos nuo šakų užkrito gyvatė ir nudribo tiesiai į įkaitusią keptuvę. Teišgirdome mamos riksmą ir keiksmus, kurie paprastai niekada neišsprūdavo iš jos lūpų. Nuo šiol maistas buvo verdamas tik atokiau nuo bet kokių medžių. Pajuodusi keptuvė buvo vienintelis iš Lietuvos išlikęs daiktas, kurį Mama išsaugojo.

Netoli garažo buvo geriamojo vandens čiaupas. Skalbtis eidavome už tilto, aukštyne upe, į nedidelį užutekį anapus garažo. Ten pat savo skalbinius sunešdavo ir apylinkių moterys. Skalbdamos trindavo ir daužydavo žlugtą į didžiulius akmenis – aidintys smūgių garsai priminė darnų mechaninį ritmą. Drėgnus baltus rūbus blukindavo saulėje ištiestus ant akmenų. Ant dėmių išspausdavo citrinų sulčių. Ilgainiui ir mama šito iš jų išmoko. Niekas neturėjo jokių skalbiųjų mašinų, neparduodavo baliklių ar valymo priemonių,

VYTAS GEDUTIS DŽORDŽO GARAŽAS

Ištrauka iš knygos „Laukiant autobuso iš ‘Kalėdų slėnio’“

Vytas su seserimi Nijole

tik mėlyno muilo gabalus. Kartais vietoj muilo buvo naudojami čia pat augančių augalų lapai. Keliu pravažiuodavo vyrų. Jie spoksodavo, švilpdavo ir kartais sustodavo šnektelti su aukštai virš kelių paraitojusiomis sijonus skalbėjomis. Mama pastebėjo, kad vyrai prie jos nekirbdavo, jeigu aplinkui sukdavosi vaikų. Tad skalbimo dienomis pasiimdavo mane ar Nijolę kartu.

Nei pas mus, nei Džordžo garaže nebuvo jokio, netgi lauko, tualetu. Vienintelė rami pusiau privati vietelė išsytuštinti buvo paupy po tiltu, per kurį ėjo pagrindinis kelias. Veikiai išsiaiškinome, kad jeigu kas nors sako einas po tiltu, turime palikti jį ramybėje, nesiartinti prie šios vietos ir tuo labiau neiti žaisti.

Kai nedirbdavo garaže ir neieškodavo darbo, tėvas leisdavo laiką žvejodamas, užmetęs ilgas iš bambuko padirbtas meškeres nuo tamsių uolų anapus kelio. O aš vaikydavausi akmenimis rudus, juodus ir juodmargius krabus. Kartą sugavau ungurį. Netverdamas džiaugsmu traukiau jį iš vandens ir paslydęs ant samanoto akmens išsidrėbiau. Krisdamas susitrenkiau į akmenį galvą. Iš kaktos tryš-

ko kraujas, bet ungurio iš rankų taip ir nepaleidau, kol atvyko pagalba. Per žaizdas gautas unguris buvo dar skanesnis.

Beveik visą laimikį tėvas parduodavo. Kai mama kepdamo žuvį, išvirdavo ir bulvių su krapais – tai jai visuomet priminė prieš kelerius metus paliktus namus. Nusiziūrėjusi iš

čiabuvių, keptą žuvį pašlakstydavo citrina. Lyg mažas vaikas, ji godžiai stebėdavo į namų ruošą išitraukusias moteris – tarsi mokytųsi visko iš naujo.

Bėgo laikas, automobilių dirbtuvėse virė darbas. Žaisdavau tarp mašinų. Kartais valandų valandas mudu su Nijole šokinėdavome per akmenis paskui krabus. Ant kranto lakstantys du baltapūkiai vaikai tais laikais nebuvo įprastas vaizdas. Dažnai automobiliai sulėtindavo greitį ir žmonės sustodavo į mus paspoksoti. Vienas turčius – geras Džordžo klientas – paklausė tėvų, ar neparduotų mūsų už 10 000 bolivarų. Norėjo mumis papildyti savo šeimyną. Mamą pribloškė ir nuliūdino net pati Džordžo užuomina, kad kas nors būtų norėjęs pirkti jos vaikus. Džordžas paaikšino, jog čia gana įprasta, kad pasiturinčios šeimos priimtų giminaičių ar šiaip sutiktų žmonių vaikus. Tokie vaikai arba tapdavo šeimos nariais, arba likdavo tarnais ligi gyvos galvos, – tai nusprendavo pati šeima. Jis paaikšino, kad žodis *criada* arba *criado* reiškė „namų augintinį“. Tai nebuvo paprasčiausia tarnaitė ar tarnas. Bet mamą tebeliūdino išgirstas pasiūlymas. Galbūt ir dėl jos pačios patirties. Kai jai sukaکو dvylika, ją išsiuntė gyventi ir dirbti į dėdės namus, nes neturtinga šeima nepajėgė jos išlaikyti. Per kelerius metus tėvai sulaukė ir daugiau pasiturinčių žmonių pasiūlymų mus nupirkti. Vėliau, kai gimė mano jaunėlė sesutė Marija, tėvas skundėsi nenorįs namuose dar vienos alkanos burnos. Ketino atiduoti ją į jos krikštėvių lietuvių šeimą, priglaudusią ir kitus lietuviukus, padėjusius auginti vištas. Išstisus metus tarp tėvų virė kova dėl Marijos. Bet galiausiai ji liko su mumis.

Tėvas sutiko kitą pabėgėlį iš Lietuvos – Praną. Abudu suradę naują darbą, įsidarbino oro uoste. Pranas šeimos neturėjo, karo metais buvo sužeistas į galvą. Galbūt būtent dėl šios traumos prireikdavo kiek laiko, kad jis prabilėtų ar atsakytų į klausimą, bet šiaip buvo malonus vaikinąs. Tėvas dirbo TACA oro linijose – pakraudavo ir iškraudavo lėktuvus. Gyvenome anuomet ramiai. Nuolatos gaudavome šiek tiek pinigų, kurių pakakdavo kasdienėms reikmėms, ir mama, regis, ne taip nerimavo. Ateinančiais metais Pranas tai dingdavo, tai vėl sugrįždavo į mūsų gyvenimus, tarsi būtų buvęs koks mūsų šešėlis. (...)

Oro uostas atleido daugelį žmonių iš darbo – tarp jų ir mano tėvą. Dabar jis nebeturėjo jokio darbo. Džordžo garažas stovėjo tuščias. Dienų dienas tėvas žvejodavo, spėsdavo jūroje vielinius bučius, pardavinėdavo savo menką laimikį. Būdavo, valtis apsisversdavo, ir jis skubėdavo nusiirti tolyn, aplenkdamas bangas. Ne sykį tą valtėlę blokėdavo ant uolų, kartu su mano tėvu, užsispyrusiai puoselėjančiu vienintelę viltį pralobti. Dažnai vos jis prasibraudavo pro vieną didelę bangą, dar didesnė pagaudavo valtį lyg žaislą. Valtyje tėvas kentėdavo nuo jūrų ligos ir negalėdavo žvejoti. Ilgainiui jis įtikino mamą, kad mums visiems bus geriausia sugrįžti prie El Trompijo. Žinojo, kad kažkur tenai teliūškuoja žuvingas ežeras. Galėtume gyventi šalimais, kol jis žvejotų, ir sutaupyti šiek tiek pinigų. Po ilgų ginčų mama ir vėl turėjo leistis paskui jį į kelionę.

Nepraėjo nė kelios savaitės, o mūsų daiktai ir vėl pūpsėjo sukrauti ant autobuso stogo, o valtis su ilgais iš jos kyšančiais meškerių galais sūpavosi sunkvežimyje. Pasukome atgal prie Valensijos ežero El Trompijo apylinkėse – tenai, kur ir buvo prasidėjusi mūsų kelionė. □

Vyto mama Natalija Gedutienė su keturiais savo vaikais: Vytu, Antanuku, Nijole ir Marija

RAŠYTOJO VILTIS – GRŪDELIS GĖRIO ...

EGLĖ JUODVALKĖ

Atmerkusi akutes žvarbią 1915 metų lapkričio trečiąją Petrapily, Rusijoje, Elena Viktorija, ūkininko Jono Nako ir Emilijos Sklėriūtės, pasitraukusių į Rusiją, Jonui vengiant tarnybos vokiečių kariuomenėje, pirmgimė dukrytė, kaip kačiukas blausiom, dar mažai ką matančiom akim išvydo pasaulį, kuris dar keletą metų buvo tėvų namai, jų aplinka.

Po Pirmojo pasaulinio karo pabaigos parvežę dukterį į Lietuvą ir apsigyvenę Aukštaitijoje, Rudžių kaime, netoli Kamajų, Nakai džiaugėsi nepriklausoma Tėvyne ir ugdė vaikuose Tėvynės meilę ir moralę. Ne bergždžiai. Diduma tos krašto gyventojų kartos savo rankomis kūrė atgimstančią Lietuvos valstybę, numetusią ar dar bandančią numesti visus praeities jungus. Dukra domėjosi knygomis, o tėvai turėjo tiems laikams nemažą biblioteką. Išmokusi skaityti namuose, pradinę Kamajuose E. Nakaitė lankė tik ketverius metus, o po to vyko į Rokiškio gimnaziją, kurią ir baigė. Gimnazijoje įstojo į ateitininkų organizaciją, kurios nariai rinkosi slapčia bažnyčios rūsyje. Ateitininkija lydėjo ją visą gyvenimą. Klasės auklėtojo ir literatūros mokytojo Rapkevičiaus skatinama, mergina pradėjo kurti eiles ir jas spausdinti gimnazijos laikraštyje. Tik mamos užsispyrimo ir pritarimo dėka po vidurinio mokslo prasidėjo studijos Vytauto Didžiojo universitete. Tėvas norėjo, kad ji studijuotų agronomiją.

Elena Viktorija metus studijavo literatūrą, universitete įstojo į ateitininkų Birutės korporaciją. Po metų su nemaža stipendija išvyko į Klaipėdos pedagoginį institutą lavintis toliau. Sėkmingai jį pabaigusi, išvažiavo į kaimą mokytojauti, bet noras toliau mokytis buvo nenumaldomas. Nusprendusi toliau studijuoti jau atgautoje sostinėje, Elena Nakaitė dieną dirbo, o vakarais tęsė studijas Vilniaus universitete, kurį baigė diplomu. Diplominis darbas buvo „Žmogus Pečkauskaitės kūryboje“.

Šv. Jonų bažnyčioje Vilniuje ji ištekojo už pasirinktojo Edmundo Arbačiausko-Arbo, bet tolimą laimingą gyvenimą, kaip ir daugeliui kitų, nutraukė rusų (sovietų) ir vokiečių (nacių) okupacijos. Lietuva būdvardžius „laisva ir nepriklausoma“ turėjo keisti į „okupuota“ ne vieną kartą ir ilgam. Artėjant antrajai sovietų okupacijai, dalis Lietuvos valstybės tarnautojų, inteligentų, mokytojų ir kitų, patyrusių pirmąją sovietmetį, pasitraukė į užsienį laukti karo pabaigos. Jie neketino ilgai ten užtrukti. Tarp jų buvo Edmundas ir Elena Arbai.

Taip prasidėjo naujas gyvenimo tarpsnis Eleonai Arbienėi, kurį ir švenčiame šiandien. Nors Lietuvoje ji rašytu žodžiu reiškėsi periodiniuose leidiniuose ir dramaturgijoje, Vokietijoje, pabėgėlių stovyklose, kur vyko gyvas kultūrinis gyvenimas, buvo išleistos pirmosios jos knygos. Poezijos rinkinys „*Be Tavęs*“ pasirodė 1946 metais. Pati Alė Rūta pastebi, kad jis buvo „nepalankiai sutiktas“. Kritikos atbalsis iš tiesų buvo neigiamas. Pavyzdžiui, poetas, kritikas Alfonsas Nyka-Niliūnas, ku-

Kęstutis Nakas, Rasa Arbaitė, Eglė Juodvalkė, Audrė Budrytė-Nakienė ir Stasė Petersonienė.

Jono Kuprio nuotraukos

Eglė Juodvalkė

ris mėgdavo reikliai, bet neretai kandžiai vertinti knygas, pastebėjo (apie tai rašo Donata Mitaitė, recenzavusi knygą „*Ekokritikos akivarai*“): „Eilėraščiai primena nuvytusias gėleles, rūpestingai surinktas ir išsaugotas jaunos moters albume, kurias išnešus į viešumą pasirodo tragikomiškai sentimentalų ir beprasmišką.“ Tačiau Alė Rūta, kalbėdamasi su Virginija Paplauskiene „Literatūroje ir mene“ 2005 metais, pažymi, kad „buvo ir tokių kaip Jonas Aistis, kurie skatino kurti ir drąsino nemesti plunksnos. Pradėjau kurti proza“. Tik po gilių gyvenimo sukrėtimų rašytas eiles, kuriomis reiškė savo jausmus, pavyzdžiui, mirus sūnui, Elena Nakaitė išleido dar pora poezijos rinkinių.

Po metų leidyklai „Atžalynas“ Tiubingene Alė

Rūta įteikė novelių rinkinį, kuris buvo išleistas 1947-aisiais ir pavadintas „*Likimo keliu*“. Tokia buvo rašytojos knygų aruodo, kuriame jau daugiau negu 30 knygų, pradžia. Jame puikuoji ne vien proza, bet ir poezijos bei dramaturgijos kūriniai. Pirmasis novelių rinkinys rodo nemenką plunksnos valdymą, akylų stebėjimą, kuris per daugelį metų tobulėjo ir leido meistriškai narplioti veikėjų santykius ir plėtoti kūrinių fabulą. Iš pat pradžių ji rašė apie tai, kas jai buvo svarbiausia: apie Tėvynę, moralę, meilę. Varomoji jėga buvo Tėvynės ilgesys.

Pasiekę Ameriką, Arbai jau su dukryte Vijole, gimusia Švabijoje, apsigyveno Detroite, bet greit persikėlė į Kalifornijos valstiją, kur ir įleido šaknis. 1955 m. Alė Rūta išleido pirmąjį romaną „*Trumpa diena*“, kuriuo pelnė pripažinimą išeivijoje. Knyga buvo premijuota. Romane išryškėjo Rytų Aukštaitijos kaimo buitį, tradicijos, papročiai, tarmė. Ji rašė realistiškai, kūrė tai, ką pati matė ar išgyveno.

Istoriniuose romanuose ji vaizdavo Mindaugo ir Vytauto laikus, po jų – Nepriklausomybės metų gyvenimą, pasipriešinimą sovietų okupacijai.

Literatūrologo, kritiko Vytauto Kubiliaus nuomone, keliose Alės Rūtos knygose pasakojimo tonas netenka intymumo, nutrūksta autentiškas stebėjimo ir išgyvenimo tikrumas. Jis teigia, kad knygose, kuriose rašytoja jau stebi „dabartinės civilizacijos kolizijas ir šiuolaikinį gyvenimą“, ji per teikia jas imliu žodžiu. Savo vertinimą Kubilius baigia tokiu sakiniu: „Alės Rūtos proza, svyruojanti nuo kritiško aplinkos stebėjimo iki suidealinto moters tipo, praplėtė lengvo pasiskaitymo beletristiką naujais pažinimo aspektais ir jaukia vaizdų slinktimi.“

Mes, iš Lietuvos išvietintieji ar emigravusieji, džiaugiamės ir didžiuojamės Alės Rūtos neišsenkančiu knygų srautu. Juk ir pernai, 95-ojo gimta-

Nukelta į 8 psl.

Pilna salė susirinko pagerbti rašytojos Alės Rūtos, Jaunimo centro Čiurlionio galerijoje Čikagoje.

Dovana Nacionaliniam M. K. Čiurlionio dailės muziejui Kaune

BEATA URMONIENĖ
STANISLOVAS SAJAUSKAS
IGNAS NARBUTAS

Praėjusią 2010 m. vasarą į Vilnių vykusį Pasaulio lietuvių kongresą atvykusi Pasaulio Lietuvių Bendruomenės valdybos pirmininkė Regina Narušienė iš JAV į Lietuvą atvežė ir gražią dovaną – auksinį 10-ties metų Lietuvių Operos choro dalyvio ženklelį. Jį Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus Numizmatikos skyriui padovanojo ilgametė Lietuvių Operos choro dainininkė Ona Maskoliūnienė, gyvenanti šiauriniame Illinois, Waukegan mieste. Ona Maskoliūnienė – daugelio Lietuvių Operos pastatymų Čikagoje dalyvė, šią brangią savo gražios ir turiningos lietuviškos veiklos relikviją, pasitarusi su artimaisiais, nutarė padovanoti muziejui Lietuvoje.

Lietuvių Operos choristė Ona Maskoliūnienė prie Lietuvių Operos veiklos prisijungė 1961 metais, o jos inicialais M. O. pažymėtas auksinis ženklelis jai įteiktas 1971 metais gegužės 9 dieną, pagerbiant 10 metų chore išdainavusią dainininkę. Kaip pasakojo pati lietuviškos operos veteranė, tokie ženkleliai, pritaisti prie bronzinės apyrankės, buvo įteikti visoms 10 metų operoje išdainavusioms choro dainininkėms. Operos choristėms skirtas ženklelio vienoje pusėje – centre Gedimino stulpai, apjuosti augaliniu ornamentu, apačioje – skaičius 10. Antroje pusėje – dovanos savininkės inicialai M. O. ir LITHUANIAN OPERA bei įteikimo data – 1971.5.9. Choristams vyrams, lietuviškoje operoje dainavusiems 10 metų, įteikti marškinių rankogalių segtukai su tokiais pat ženklais. Vėliau, kaip pati O. Maskoliūnienė pasakojo, tą jai brangų ženklelį ji nuo bronzinės apyrankės nuėmė ir uždėjo ant auksinės grandinės, kad galėtų arčiau širdies nešioti.

Sulaukusi garbingo 90 metų amžiaus, Lietuvių Operos veteranė ši brangų jai skirtą atminimą pasiryžo atiduoti Lietuvai, kad jis būtų išsaugotas istorijai ir liudytų ateinančioms kartoms ne tik gražias Amerikos lietuvių tradicijas, pomėgį muzikai, bet ir didžiulę meilę Lietuvai. Tai itin retas ir vertingas rodinys, praturtinęs muziejaus Numizmatikos skyriuje jau turimą JAV lietuvių organizacijų ir draugijų ženklų ir ženklelių aukso dirbinių rinkinį.

Lietuvių Operos pradžia Čikagoje laikytina 1956-ųjų metų liepos 7-oji, kai tą dieną vykusiame Vyrų choro valdybos posėdyje buvo pagaliau nutarta statyti Giuseppe Verdi „Rigoletto“. Pirmosios operos „Rigoletto“ premjera ramos šviesą išvydo 1957 metais. Lietuvių Opera Čikagoje išaugo iš nedidelio 40-ties dainininkų būrelio – Čikagos vyrų choro, savo veiklą pradėjusio dar 1949 metų pabaigoje pabėgėlių stovykloje Vokietijoje, kiek vėliau – iš Vokietijos į Čikagą persikėlus ir Čikagoje apsigyvenus daugiau lietuvių. Pirmoji opera, G. Verdi „Rigoletto“, pasirinkta todėl, kad joje dainuoja vieni vyrai. Pirmasis operos vaidinimas įvyko 1957 m. kovo 30 d. Maria gimnazijos scenoje; antrasis spektaklis parodytas toje pačioje salėje kovo 31 d. Tai buvo didelis įvykis Čikagos ir apskritai užsienio lietuvių kultūriniame gyvenime, plačiai nuskambėjęs visuomenėje ir labai teigiamai įvertintas mūsų spaudoje.

Po pirmojo sėkmingo operos pastatymo, paskatinti šilto sutikimo lietuvių visuomenėje, entuziastai išplėtė gražų užmojį, pakviesdami į chorą moteris. Pirmoji opera, kurioje kartu su vyrais dainavo ir moterys, buvo Ch. Gounot „Faustas“. Šis pastatymas taip pat susilaukė nepaprasto pasi-

Lietuvių Operos ženklukas. Igno Narbuto nuotrauka

Ona Maskoliūnienė operoje „Gražina“

sekimo ir žiūrovų pritarimo. Ilgainiui buvo pakeistas ir dainos kolektyvo pavadinimas – Čikagos vyrų choras tapo Lietuvių Opera.

Taip, laikui bėgant, šis gražus lietuvių pabėgėlių ir tremtinių užmojis išaugo į gražią kultūrinę tradiciją: nei pavadinimo pakeitimas, nei nuolat besikeičiantys choristai, solistai, dirigentai bei statomos vis kitos operos nepakeitė gražaus užmojo: kasmet lietuviškai publikai padovanoti operą lietuvių kalba. Tais laikais gimusi graži tradicija tęsiama iki mūsų dienų, ir visos Čikagoje pastatytos operos buvo dainuojamos tik lietuviškai. Nors operos kolektyvą sudaro skirtingo amžiaus ir profesijų žmonės, juos visus vieni-ja meilė muzikai ir Lietuvai.

Jau daugelį metų Čikagoje gyvuojanti Lietuvių Opera tęsia savo gražias tradicijas ir sėkmingai laikosi iki šiol. 2011 metais Lietuvių Opera pradėjo 55-ąjį sezoną ir planuoja žiūrovus pradžiuginti nuotaikinga Franzo Leharo operete „Grafas Liuksemburgas“.

Mums, muziejininkams, džiugu, kad Amerikos lietuviai ryžtasi perduoti Lietuvai jiems asmeniškai brangias relikvijas. Esame dėkingi už supratingumą ir parodytą dėmesį, išsaugojant kultūrinį išeivijos palikimą. Kiekviena dovana yra

Lietuvių Operos veteranė Ona Maskoliūnienė su ženkluku, prieš perduodama jį muziejui

reikšmingas įvykis Lietuvai, liudijantis pasaulio vienybę ir meilę Tėvynei. Šis vertingas Lietuvių Operos dalyvio ženklelis – Onos Maskoliūnienės dovana – papuošė ir papildė Nacionaliniame M. K. Čiurlionio muziejuje Kaune nuo 1935 m. saugomą dr. Aleksandro Račkaus surinktą Amerikos lietuvių draugijų ir visuomeninių organizacijų veiklos ženklų rinkinį. Tai vienas didžiausių pasaulyje JAV lietuvių organizacijų veiklą atspindinčių rinkinių. Taip pat esame dėkingi ir buvusiai mūsų skyriaus vedėjai Violetai Rutkauskienei, kurios pastangų ir išmanymo dėka šis įdomus ir vertingas rodinys pasiekė Lietuvą ir Kauną. □

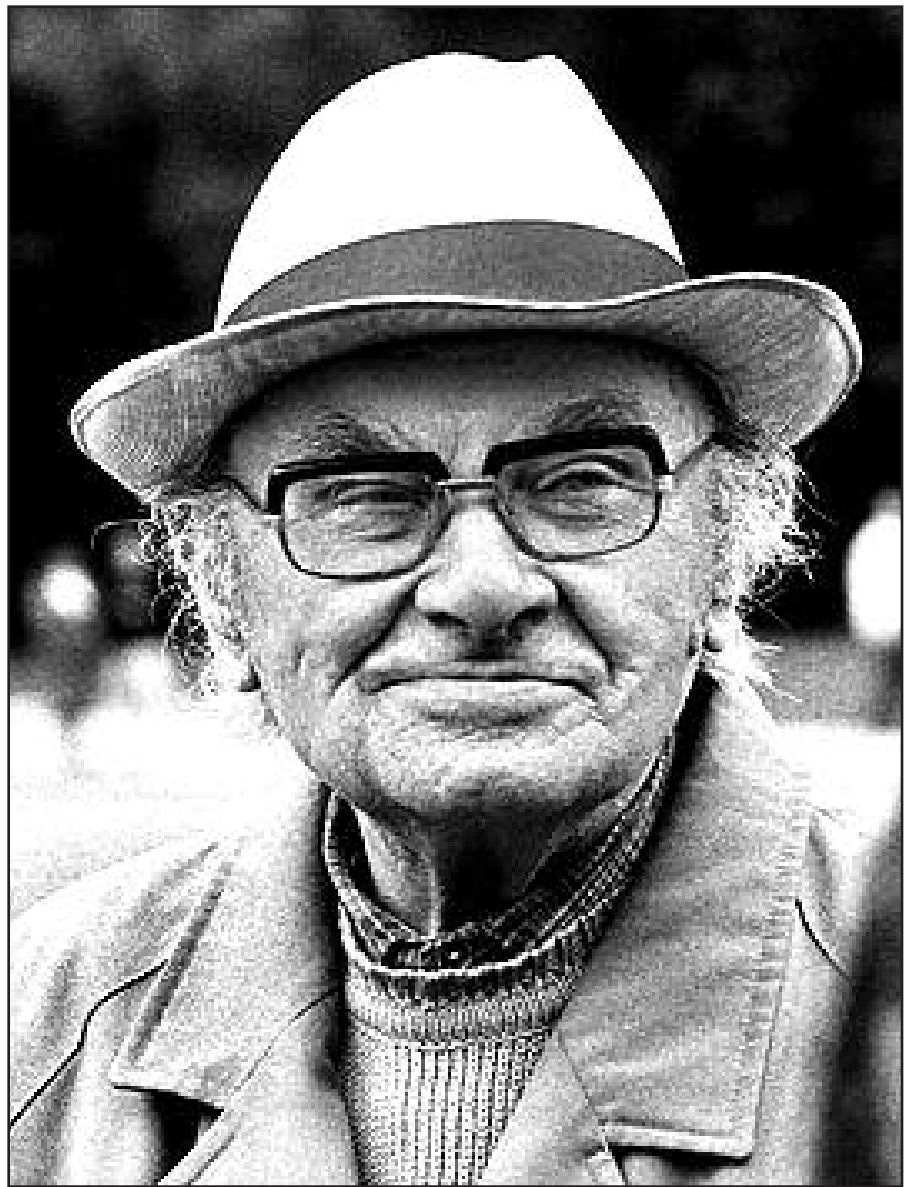
O. Maskoliūnienė su choro dainininkais 1963 m. operos „Cavalleria Rusticana“ generalinėje repeticijoje.

Antanas Dambrauskas

Šių metų vasario 12 d. sukako 100 metų, kai Norkūnų kaime Rokiškio r. gimė senųjų kalbų vertėjas, rašytojas, pedagogas ir politinis kalinys bei tremtinys Antanas Dambrauskas. Jis buvo neeilinis Sibiro gulagų kalinys, juose praleidęs savo jaunystę. Tai – vyresniajai buvusių sovietmečio studentų ir senųjų kalbų mėgėjų kartai žinomas Homero „Iliados“, „Odisejos“, Vergilijaus „Eneidos“, Sofoklio „Karaliaus Edipo“ ir kitų senųjų graikų ir lotynų klasikų vertėjas, nepranoktas iki šiol, vertinamas ir Nepriklausomos Lietuvos šių amžių literatūros tyrinėtojų, studentų bei skaitytojų, kuriuos žavi Europos senovės istorija ir literatūra bei mitologija.

A. Dambrauskas jau Nepriklausomybės pradžioje tapo įsimintinas savo atsiminimų knyga „Viskas praeina“ („Vaga“, Vilnius, 1991). Joje jis su humoru ir lengvai įsimenamu stiliumi aprašo savo išgyvenimus Sibiro lageriuose bei prisiminimus iš studijų metų Kaune, taip pat susitikimus su Gulago bičiuliais poetu Antanu Miškiniumi, diplomatu Petru Klimu (į tą pasakojimą įpintos ir mitinės Oskaro Milašiaus pranašystės), garsiuoju Kauno operos solistu Antanu Kučingiu. Rengdama „Draugo“ kultūriniam priedui tekstą apie Antaną Dambrauską, siūlau pora ištraukų iš knygos „Viskas praeina“, kur jis stilingai pasakoja apie Kunigų seminarijoje (jos baigė tik pirmą kursą) sutiktus dėstytojus – poetą Joną Mačiulį-Maironį ir rašytoją kun. Juozą Tumą-Vaižgantą.

Aldona Žemaitytė

Vertėjas ir rašytojas Antanas Dambrauskas

1. Apie Maironį Iš knygos „Viskas praeina“

...V isų Šventųjų dieną, kai pirmamečius apvilkdino sutanomis, po pirmijos nuėjome rektoriaus pasveikinti. Sveikinimo kalbą sakė ketvirtakursis Aleksandras Lėvanas. Jis ir Jonas Ragauskas, baigę „svietiškuosius mokslus“, buvo priimti tiesiai į ketvirtą, arba pirmą teologinį, kursą. Maironis kiekvienam padavė ranką, mes visi pagarbiai ją pabučiavome. Iš jo kalbos šiandien atsimenu žodžius *noblesse oblige*. Sveikinome jį namuose, jo bute. Jaukiai kūrenosi židinyje, ant sienos kabojo didžiulis Mateikos paveikslas „Žalgirio mūšis“.

Kalbantį Maironį girdėjau Didžiojoje Seminarijos aulioje. Sakė konferenciją. Kalbėjo apie ūkio ir tvarkos reikalus. Iš auklėjamųjų žodžių įsiminiau: „Jaunuomenei alsuoti visuomet turime idealizmą. Idealizmą iškvėpusis kunigas – mažai be kunigas“.

Maironis gyvenime nebuvo lyrikas. Buvo griežtas, reiklus, labai akuratus ir taupus. Pastebėjęs ketvirtą aukšto lange užuomaršos klieriko paliktą degančią lemputę, neturėdamas ko pasiūsti (visi bažnyčioje, ryto pamaldose), pats kopdavęs ir užgesindavęs. O jau būdamas septyniadesimtmetis, stambus vyras. Kai Vaižgantas kartą nusistebėjo, kad jis, dviejų autoritetų ištaigų viršininkas (rektorius ir Kapitulos pirmininkas), vaikšto pėsčias, o ne važinėja automobiliu, Maironis atsakė: „Įstaigos autoritetą kelia ne automobilis. O juo važinėti yra jaunesni...“

1932 metų pavasarį, baigęs filosofinius kursus Seminarijoje, išvažiavau atostogų į tėviškę. Birželio 29 dieną Maironis mirė. Į jo laidotuves nuvažiuoti

negalėjau: per brangi buvo kelionė. . .

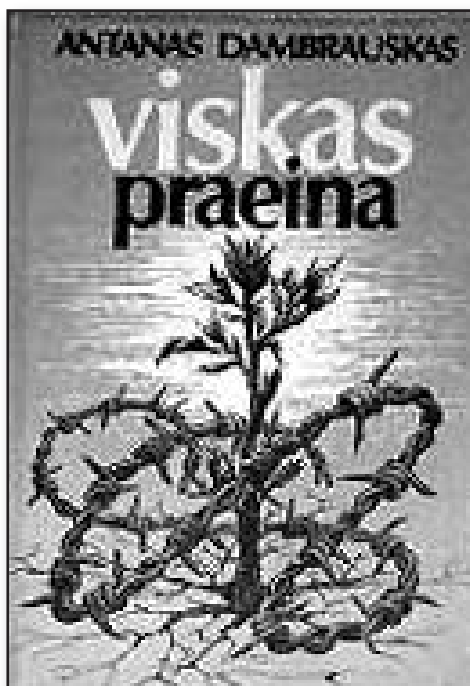
Dėl įgimto taupumo skrupulingai žiūrėjo Maironis ne vien į savašias, bet ir į Seminarijos išlaidas. Nuo mokesčio už mokslą studentai teologai nebuvo atleidžiami, nors gabieji to paties fakulteto filosofijos skyriaus studentai šia privilegija naudojosi. Nuo mokesčio už mokslą ir gimnazijos atleidavo neturtingus stropiuosius mokinius. O Seminarija – ne, nors buvo tos pačios valstybės išlaikoma.

Maironis būdavęs nesukalbamas net tada, jeigu kas prašydavęs, kad mokėjimą kokiam mėnesiui atidėtų. Neturto jis nepripažindavęs. Pareikšdavęs: „Tu kažin pašaukimą ar turi? Dievulis žino, ką daro. Jeigu kam davė pašaukimą būti jo kunigu, tai duoda ir priemonių jam realizuoti...“

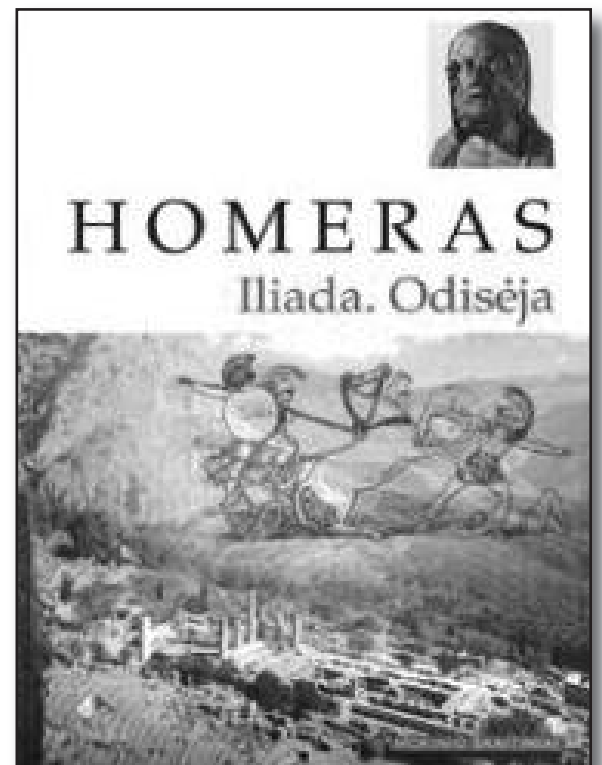
Tačiau širdį parodyti Maironis mokėjo, ypač kada lieti savo krašto meilę. Kai aš Arkivyskupijos valdytojui monsinjorui Juozapui Stankevičiui nusistebėjau, iš kur žino, kad aš prieš kelias dešimtis metų mokiausi seminarijoje, valdytojas pasakojo:

– Tie „organai“ pasigrobė Seminarijos archyvus. Aš pats tuo įsitikinau. Jaunas būdamas, buvau įstojęs į Pranciškonų ordiną. Jo vadovybė išsiuntė mane kunigo mokslų eiti į Vokietiją. Svetimame krašte būdamas pajutau, ką reiškia žmogui gimtoji šalis, ir taip panorau

mokslus eiti Lietuvoje. Nusprendžiau parašyti laišką Kauno kunigų seminarijos rektoriui Maironiui ir paklausti, ar galėčiau būti priimtas į jo vadovaujamą Seminariją. Buvo ne mokslo metų pradžia, apie gruodį. Laišką pasiunčiau ir laukiau, ką man

„Viskas praeina“, Vilnius, Vaga, 1991

A. Dambrausko versta Homero „Iliada“ ir „Odiseja“

Seminarija atsakys. Ir netrukus atsakė — ne Seminarija, o Maironis savo ranka rašytu netrumpu laišku. Su meile patarė jis man tuoj pat grįžti iš Vokietijos į Lietuvą, užtikrindamas, kad po Naujųjų metų tuoj pat būsiu priimtas į tą kursą, kuriame mokiausi. Labai šiltas ir mielas buvo laiškas. Parvažiavau. Nueinu pas rektorių. Maironis labai apsidžiaugė, kad jo paklausiau, sakė, jog į Seminariją aš jau priimtas, bet iš mandagumo liepė nueiti pas vyriausiąją jos šeimininką Prancišką Karevičių. Nuėjau. Išpasakojau vyskupui savo reikalą. Tas pasakė: „Gera, bet ar neturi čia prašymo ar kokio kito rašto, kuriame galėčiau įrašyti savo sutikimą?“ Parodžiau Karevičiui Maironio laišką. Tas jį paėmė ir brūkšt brūkšt parašė ant jo rezoliuciją. Kai su rezoliucija nuėjau į Seminarijos kanceliariją, jos vedėjas tą mieląjį man rašytą laišką išgė į dokumentus. Taip buvo gaila. Ir dabar, kai turėjau progą pasirausti Seminarijos archyvuose, ieškojau laiško nuoširdžiai, bet, deja, neberadau. Dalis archyvo buvo „organų“ naguose.

Tęsinys kitame numeryje

Profesorius, kurio knygos parašytos ranka

1953 m. Šiaulių Mokytojų institute po lituanistikos studijų Vilniuje pradėjęs darbuotis Bronius Prėskienis nei gyvenamosios vietos, nei darbovietės nebekeitė. Keitėsi tik pastarosios pavadinimai – ilgainiai šiauliškė aukštoji mokykla turėjo pedagoginio instituto vardą, o jau šiais laikais įgijo ir universiteto statusą. Keitėsi ir B. Prėskienio pareigos: dėstytojas, katedros vedėjas, prorektorius, laikinasis rektorius, pedagogikos fakulteto dekanas, profesorius emeritas. Tokiu garbingu vardu, kokį turi dabar, Šiaulių universitete vadinami tik du mokslininkai.

Kažkada pastebimai dzūkavęs buvęs Merkinės gimnazijos auklėtinis dabar labiau aukštaitis nei dzūkas. Užaugęs tarp gražių girių, iš gimtų kraštų atsinešė meilę miškui, tačiau medžiotoju tapo jau gyvendamas Šiauliuose. Tiesa, yra kaip reta išrankus medžioklis: nešauda stirnų, paukščių. Ir tas pomėgis, anot profesoriaus, atsiradęs daugiau dėl noro dažniau pasigėrėti gamta, pabendrauti su įvairių profesijų žmonėmis, atsipalaiduoti.

B. Prėskienis gyvena miesto centre, ne taip toli nuo senojo parko, anksčiau Šapiro pievom vadinto. Daug metų jį čia galėjai kasryt pamatyti bebėgiojantį. Tik pastaruoju metu, kai atsirado problemų su širdimi, profesorius teko atsisakyti pamėgto įpročio. Tačiau ir dabar jį čia vis tuo pačiu laiku gali pamatyti – ramiai bevaikščiojantį, besigrožintį medžiais ir ryto nuotaika ar besikalbantį su šalia parko gyvenančiu senbuviu.

Dabar, kai nebeturi paskaitų, daugiausia laiko B. Prėskienis praleidžia savo darbo kambaryje. Čia gimė monografijos apie Jovarą ir Juozą Miliauską-Miglovą, keliolika studijų, daug straipsnių. Daugiau kaip trejus metus kasdieninio darbo paskyrė knygai, kuri vadinasi „Šiaulių krašto literatūros panorama“. Leidinys, kokio neturi nė vienas regionas. Solidžiai, net 557 puslapius turinčiai didelio formato knygai tiktų ir enciklopedijos vardas. Ji guli ant rašomojo stalo ir yra lyg koks mūsų pokalbio liudininkas. B. Prėskienis pasakoja, kad medžiaga tai monografijai pradėta rinkti gerokai anksčiau. Daug dienų ir prie senųjų, ir prie šių laikų spaudinių – laikraščių, žurnalų, enciklopedijų, almanachų, žinytų, sąvadų, istorinių leidinių – teko praleisti, tai, kas bibliotekose ar archyvuose saugoma, ne vienu atveju dar prisiėjo tikslinti, tikrinti, susirašinėti. Žinoma, rašyti monografijas apie Jovarą ir Miglovą buvo kas kita. Vienintelis knygos herojus ilgam įtraukia į savo lauką ir juo gyveni kasdien, ką bedarytum. Čia gi, kad ir labai įdomių faktų ar net netikėtumų surandi, neišsiplėsi.

Kai naujosios knygos rankraštis buvo baiginėjamas, profesorius abejodamas kalbėjo apie jos įvardijimą. Lyg ir enciklopedija, kai kuria prasme – žinynas, sąvadas. Tačiau, kadangi pasirinkta tema kur kas plačiau bei išsamiau nagrinėjama, apsisistota ties monografijos vardu.

Originaliojo leidinio pratarmėje autorius pažymi: „Šioje knygoje pateikiama trumpa Šiaulių regiono literatūrinio gyvenimo istorija, supažindinama su rašytojais, literatais (...), raštų rengėjais, vertėjais, kurie vienaip ar kitaip susiję su dabartine Šiaulių apskritimi nuo pat mūsų literatūros pradžios iki dabartinių dienų“.

Įvadiniuose straipsniuose mokslininkas nagrinėja gimtines poveikį rašytojui, taip pat masinės literatūros, poezijos bei liaudies poezijos sampratą. Čia, be kita ko, tvirtinama, jog „vietos, kur esi gimęs, augęs, brendęs, yra labai brangios (...), jos yra neišsenkantis menininko kūrybos šaltinis“. Stebėtinai smulkmeniškai surinktos ne tik Lietuvos, bet ir užsienio rašytojų, kurių kūryboje pavaizduotas ar bent minimas Šiaulių miestas, pavardės, kūrinių, kurių veikėjų prototipais tapo šiauliečiai, pavadinimai. Anot dr. Džiuljetos Maskuliūnienės, šios knygos mokslinės recenzentės, Šiaulių krašto literatūros panoramoje galėtume išskirti trejetą kūrėjų grupių: vieni daug nuveikę piešdami šio krašto toposą, kiti – labiau susiję biografiškai, dar kiti – tik punktyriškai.

Apžvelgiant praėjusio amžiaus antrosios pusės literatūrą, daug dėmesio skiriama politinių ka-

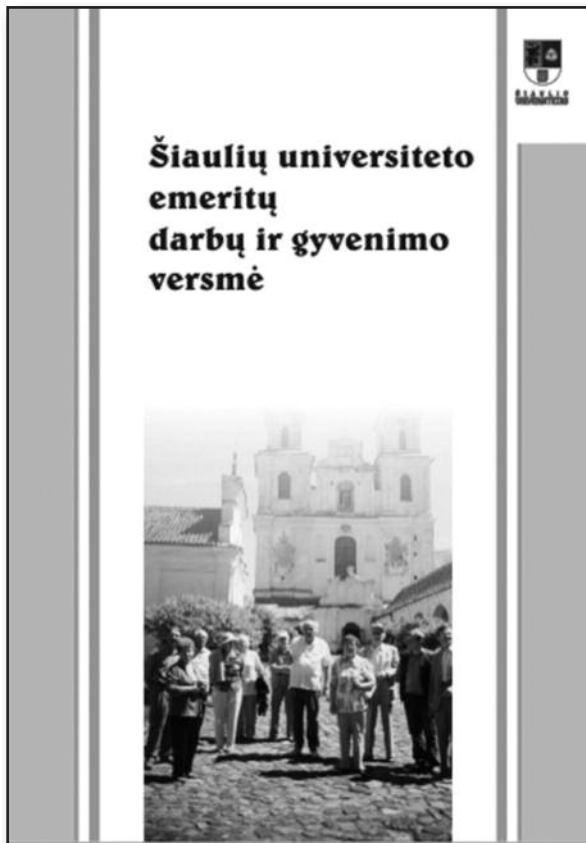

Šiaulių universiteto profesorius emeritas
Bronius Prėskienis

linių ir tremtinių poezijai, aptariama net ir tų autorių, kurie neišleidę atskirų rinkinių, kūryba.

Atskiras dėmesys – po nepriklausomybės atkūrimo paskelbtiems kūriniams. B. Prėskienio teigimu, dabar dažna, ypač provincijos leidykla, išspausdins bet ką, tik pinigų mokėk. Šiaulių kraštas – ne išimtis, 2002 m. apskrityje buvo apie 40 kūrėjų, išleidusių po vieną ar daugiau knygų. Cituodamas kolegas knygos autorius bando aiškintis, „ar jas laikyti literatūra, ar tiesiog grafomanija?“ (Dalia Satkauskytė) ir ar „galima arogantiškai nusigrežti nuo poezijos saviveiklos?“ (Viktorija Daujotytė). Pats B. Prėskienis, aiškindamasis, kodėl rašo vadinamosios masinės poezijos kūrėjai, ne tik atkreipia dėmesį į dažnai pačių literatų akcentuojamą rašymą kaip gyvenimo įprasminimą, bet ir į tai, kad „šių dienų Šiaulių krašto literatų kūryba nevienoda. Yra ir tokių publikacijų, kurioms tiktų tik rašliavos terminas“.

Mokslininkas aptaria meninių tekstų vertės klausimus, literatūros vertinimo kriterijus, ribą tarp elitinės ir masinės literatūros, kultūros, atskirų regionų savitumus.

Šiaulių universiteto emeritų darbų ir gyvenimo versmė:
sudarė B. Lukošūtė, B. Prėskienis, A. Vaičienė. –
Šiauliai, Šiaulių universiteto leidykla, 2007

Čia – ir straipsnis „Trumpa Šiaulių apskrities literatūrinio gyvenimo apžvalga“. Jis pradedamas, prisimenant lotynų kalba rašiusį „krikščioniškąjį Horacijų“ M. K. Sarbievijų (eiluotį pradėjo Kražiuose) ir Šiaulių kleboną Petrą Tarvainį, lietuviškai eiliuota kalba parašiusį pasveikinimą Žemaičių vyskupui Jurgiui Tiškevičiui, 1636 m. atvykusiam pašventinti Šiaulių katedros. Pasirodo, pirmojo Šiaulių apskrities poeto kūrinys „Brangus feniksas paukštis“ yra trečiasis proginis pasaulietinio turinio kūrinys Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, parašytas lietuvių kalba.

Daug dėmesio B. Prėskienio monografijoje skirta Kražiams. Čia 1616 m. įsteigtoje jėzuitų kolegijoje mokėsi daug būsimų rašytojų, literatūros tyrinėtojų, plačiai garsėjo jos teatras, profesūra, čia buvo tikras Žemaitijos universitetas.

Didelę įtaką visam regionui visada turėjo 1851 m. Šiauliuose įsteigta berniukų gimnazija. Ją yra baigę daugybė žymių rašytojų, vertėjų, kultūros veikėjų.

Dar viena išskirtinė Šiaulių krašto vieta – Putvinskių dvaras Kelmės rajone, kur XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje vyko literatų susirinkimai, net savotiški literatūros kursai, V. Daujotytė tuos susijėjimus yra pavadinusi Povilo Višinskio akademija. Įdomu, kad kito tokio reiškinio lietuvių kultūroje nebūta. Tarp tokių susiejimų dalyvių buvo Žemaitė, Šatrijos Ragana, Jovaras, Lazdynų Pelėda, Jonas Biliūnas, Pranas Vaičaitis ir kiti.

Plačiai visoje Lietuvoje garsėjo ir Zubovų dvaruose vykusios gegužinės. Tuose lietuvių šviesuomenės suvažiavimuose nuo 1899 m. yra dalyvavę P. Višinskis, Augustinas Janulaitis, Žemaitė, J. Biliūnas, Jovaras, Jonas Jablonskis ir kiti. Išskirtinis monografijos dėmesys – ir Šiauliuose veikusiai dramos, muzikos ir dainos draugijai „Varpas“.

„Šiauliai tarpukario metais buvo antroji po laikinosios sostinės rašytojų, literatų susitelkimo vieta, padėjusi bręsti, formuoti žodžio menininkams“, – pažymi B. Prėskienis. Enciklopedinės knygos autorius visų pirma turi omenyje Šiaulių berniukų gimnaziją, kurią 1919–1940 metais baigė daug būsimų rašytojų, net literatūros klasikų, o juos puoselėjo jų mokytojai, jau žinomi rašytojai Petronėlė Orintaitė, Stasys Anglickis, Viktoras Katilius, Alfonsas Šešplaukis-Tyruolis ir kiti.

Garsino Šiaulius ir „Kultūros“ žurnalas. O vokiečių okupacijos metais Šiaulių apygardos Meno ir mokslo centrui pavyko išleisti du solidžios apimties ir ne mažiau solidaus turinio literatūros almanacho „Varpai“ numerius. Monografijos autoriaus teigimu, almanachas „buvo pats vertingiausias, prestižiškiausias literatūros leidinys, kuriame bendradarbiavo patys žymiausi to meto mūsų rašytojai“. „Kultūrai“ ir „Varpams“ skirti ir atskiri knygos skyriai. „Almanachas yra tapęs unikaliu ir solidžiu visos šalies kultūros reiškiniu“, – apibendrina profesorius B. Prėskienis šiandieniniams „Varpams“ skirtą plačią apžvalgą.

Šiaulių kraštas – kelių žinomų literatūrinių premijų iniciatorius: Žemaitės, Gėlės, „Varpų“.

Sovietmečiu dabartinėje Šiaulių apskrityje gyvenę literatai išleido tik apie 10 knygų, šiais laikais – per šimtą.

Didžiausias monografijos dėmesys – personalijoms, iš viso aptariamoms net 623. Knygoje pristatomi ir almanachai, žurnalai bei leidyklos.

Anot B. Prėskienio, aptariant atskirų rašytojų kūrybą, neturėta tikslo išvardinti visas jų išleistas knygas. Tiems, apie kuriuos galima surasti daug medžiagos literatūros istorijose ir kituose leidiniuose, neretais atvejais skirta daugmaž tiek pat vietos, kiek ir neseniai debiutavusiems kūrėjams.

Be abejo, ši knyga dažnai bus atsiverčiama. Netgi žinant, kad joje ne ties kiekviena personalija surasi pilną bibliografiją. Jos privalumas: ne tik „sausas“, mokslinis vertinimas, bet ir taiklios kitų mokslininkų, literatūros tyrinėtojų, net rašytojų artimųjų citatos.

Iš pirmo žvilgsnio net keista, kad tiek įžymių, klasikų, o ir mažiau žinomų žodžių žmonių susiję su Šiaulių regionu. Surinkti, „sulasioti“ jas draugėn buvo tikrai nelengvas profesoriaus B. Prėskienio įsipareigojimas. Jį šiaulietis moks-

Nukelta į 8 psl.

Rašytojo viltis

Atkelta iš 4 psl.

dienio proga, ji Kaune išleido savo giminės istoriją „*Sklėriai*“, kuriai viršelį sukūrė jos duktė dailininkė Rasa Arbaitė.

Būdama veikli, Elena Arbienė skyrė savo laiką trijų vaikų auginimui, visuomeniniam lietuviškam darbui Amerikos Lietuvių Bendruomenėje, atkurtoje Lietuvių rašytojų draugijoje bei kitose organizacijose ir kūrybai. Į 24 valandų parą ji sugrūdavo kone 30 valandų darbo, veiklos ir rašymo.

Kaip ji rašė, ką rašė, kodėl rašė? Į šiuos ir panašius klausimus Alė Rūta yra atsakiusi spaudoje, pokalbiuose ir straipsniuose Lietuvoje ir čia. Cituoju jos žodžius, pasakytus V. Paplauskienei „Literatūroje ir mene“: „Mano kūrybos procesas – vis paskubomis, spontaniškai, rašant beveik iki išsekimo. Esu ‘atliekamo laiko’ rašytoja. Kiekvienos knygos idėja gimdavo maštant apie Tėvynę, jos ilgentis (tai raktiniai žodžiai, norint suprasti Alės Rūtos kūrybą – aut.), knygos veikėjai atsirasdavo bent vienas, du iš buvusių išgyvenimų, o kitus sukurdavau vaizduotė. Visą siužetą kurdavau mintyse, tarpais kiek pakeisdama, su veikėjais ‘pasiginčydama’. Kai jau ir fabula išsirutuliodavo (mintyse), tarytum iščiose, išaugintas, išnešiotas vaisius, turėjo gimti kūdikis – knyga. Tada sėsdavau rašyti. Ką reiškia ‘sėsdavau’? Juk laiko atsirasdavo vos valanda per parą, geriausiu atveju, dvi valandos. Taigi, kad neišsidraikytų mintys, kad ir veikėjai neiškriktų, kartais ant didesnio lapo pasižymėdavau planą, veikėjų vardus, bruožus, jų charakte-

rius. Gal to išmokau iš vyro architekto. Pasidarydavau lyg ‘preliminarinį romano planą’. Nebuvo su kuo pasitarti, nebuvo ko pasiklausti. Turėjau artimų draugų, tai mano laimė. Nijolė Mazalaitė, Julija Švabaitė, Jurgis Jankus, Jurgis Gliuda, Juozas Tininis, Bernardas Brazdžionis.”

V. Paplauskienės paklausta apie rašytojo dalios sunkumą, Alė Rūta atsakė: „Rašytojo kūryba – tai vienišiaus darbas. Tačiau rašytojas tarpsta savoje visuomenėje. Iš stebėjimų, patirties, išgyvenimų – taip gimsta istorijos, taip parašomos knygos. Rašytojas tikisi būti suprstas, jei nevisiškai, tai bent kokią mintį mėgina pateikti savo knygoje, artimą skaitytojui. Per knygą stengiasi bent grūdėlį gėrio palikti žmonių sąmonėje ir širdyje. Tokia rašytojo viltis.” Rašytoja duoda suprasti, ko siekia visomis savo knygomis, ir prisipažįsta, kad jai svarbūs ne kritikai, o skaitytojai, kurie visada ją palaikė ir su kuriais ji visada kalbėjosi.

Kyla kitas įdomus klausimas: koks buvo rašančios moters kelias nepriklausomoje Lietuvoje

Rasa Arbaitė, Kristina Nakienė ir Jonas Nakas

Jono Kuprio nuotr.

ir vėliau – okupacijoje ar išeivijoje? Į jį bando atsakyti Solveiga Daugirdaitė straipsnyje „Vilnius jaunųjų škočių akimis“, kurį pradeda nuo Vilniaus atgavimo laikotarpio. „Akivaizdi praraja tarp nepriklausomoje Lietuvoje išaugusios kartos moterų aspiracijų ir ‘nesusiklosčiusių’ kūrybinių likimų jau domina tyrinėtojus: mokykloje auklėtos kaip lygios su vyrais, universitete jos laikytos mūzomis, o ne kūrėjomis, vėliau visiškai ‘marginalizuotomis’”, – rašo Solveiga Daugirdaitė. Ir tęsia: Alė Rūta prisimena tokį savo poezijos įvertinimą: „Kalbėjo ir profesorius: ‘Na, kolege Nakaite, gerai, rašyk! Tikrai kam taip liūdnei?’”

„Dalis merginų, – pažymi Daugirdaitė, – kurių atsiminimai atspindi XX a. vidurio tragizmą ir grožį Vilniuje gyveno ir po Antrojo pasaulinio karo: mokslininkės V. Zaborskaitė, E. Kuosaitė-Jašinskienė, P. Aukštikalnytė-Jakimaitienė, aktorė, direktorė, teatrologė D. Rutkutė. Tik tos, kurios emigravo, tapo rašytojomis, nors ir retai minimomis – Alė Rūta, Julija Švabaitė.”

Turime kuo džiaugtis – Alė Rūta galėjo išskleisti rašytojos sparnus, jei ne Tėvynėje, tai išeivijoje, užfiksuoti savo knygoje nepriklausomos Lietuvos ankstesnį gyvenimą, išvietintųjų tautiečių santykius ir jų gyvenimo sąlygas per daugelį metų. □

Pranešimas skaitytas 2011 m. balandžio 17 d. Jaunimo centro Čiurlionio galerijoje vykusios literatūrinės popietės, skirtos rašytojos Alės Rūtos 95-osioms gimimo metinėms paminėti, metu.

Profesorius, kurio knygos parašytos ranka

Atkelta iš 7 psl.

lininkas atliko tikrai neblogai.

Štai viena įdomesnė smulkmena. Ji susijusi su Šiauliuose gyvenančiu žurnalistu ir poetu Petru Balčiūnu, kuris šiuo metu „pasitraukęs iš literatūrinio gyvenimo“. Kodėl? „Ne kritikų priekabės ar abejingumas lėmė, kad stojo tylą. Ir dabar manau, kad tylą – nebloga byla. (...) gyvenimo tėkmė įrodė, kad nieko gilesnio nėra už ją pačią, o visa kita yra tikrai žaidimas laiko dantims užkalbėti”, – teigia pats poetas.

„Šiaulių krašto literatūros panorama” – neabejotinai vertinga knyga. Jos autorius profesorius B. Prėskienis atliko didelį darbą. Tik jos leidėjams – „Šiaurės Lietuvos” leidyklai – tenka ne tik padėkoti, bet ir pabarti. Dėl plono viršelio. Argi toks viršelis tinka enciklopediniam leidiniui, kurį jo turėtojas vartys ir vartys?

•

Kada beužsuksi pas profesorių, jį surasi darbo kambaryje. O jame dažniausiai net ant grindų pilna įvairiausių popierių. Svečiui ne taip paprasta suvokti, kas čia dedasi. Aišku tik tiek, kad B. Prėskienis vėl darbuojasi prie naujo rankraščio.

Šiaip jau profesorius iš tų, kurie žino ir pasaulio, ir Lietuvos, ir krašto literatūros naujienas. Įdo-

mu su juo bendrauti, diskutuoti. Tik vieną smulkmeną sunkoka suvokti: profesorius neturi ir nežada įsigyti nei kompiuterio, nei mobiliojo telefono. Kaip rašė prieš daugelį metų, taip ir dabar teberašo, – ranka.

Ranka užrašyta ir naujausioji knyga – „Laiko tėkmėje”, kurios pasirodymas sutapo su 80-mečio jubiliejumi ir kurioje, žinoma, nemažai asmeniškų.

Dvylikos knygų autoriui visada labai svarbus buvo ir yra bendravimas su žmonėmis. Gal todėl netapo našta nelengvas pedagoginis darbas. Beveik šeši dešimtmečiai praėjo tarp Šiaulių aukštosios mokyklos sienų. B. Prėskienis visada pasižymėjo ne tik kaip specialistas, bet ir savo oratorinėm savybėm, gebėjimu vaizdingai, įtaigiai, net artistišškai pateikti tai, kas svarbiausia. Buvę studentai niekada net nepagalvojo, kad taip lituanistiką mylintis profesorius, būdamas gimnazistas, garsėjo kaip stipriausias mokyklos matematikas. Kodėl pasirinko lietuvių kalbą ir literatūrą, net dabar nelabai gali atsakyti. Gal todėl, kad Merkinės gimnazijoje mokytojavo rašytojas Julius Būtenas, vaikų literatūros žurnalų redaktorius Jonas Kuzmickis, liturginių raštų į lietuvių kalbą vertėjas Jonas Mintaučis? Šiaip ar taip tokio savo apsisprendimo niekada nesigailėjo.

Jei reikia ką pasitikslinti, jei to, ko reikia, ne užtikrai net internete, skambink profesoriui B. Prė-

skieniui. Sėkmė beveik garantuota. O jei iškart atsakymo ir neišgirsi, ryt poryt sulauksi telefono skambučio ir, žinoma, tavo rūpesčio kaip nebūta.

Apie tokius kaip B. Prėskienis anksčiau sakydavo: „Vaikščiojanti enciklopedija”. Šis atvejis dar kiek kitoks, nes profesorius ne tik *knyginis*, bet ir iš tų, kuriems būtina kitų žmonių draugija. Užtat ir sutiksi jį ir krepšinio klube (krepšinio klubą „Sekmadienis” pats ir įkūrė ir daug metų jam vadovavo), ir medžioklėje, kur, kaip jau minėjau, garsėja kaip šaulys, niekada nesitaikantis į stirną ir paukštį. Jei kas pasiteirauja, kodėl, profesorius atsako, kad jam lyg oras būtinas tik bendravimas, o ne medžioklės rezultatas. Ir papasakoja seną atsitikimą. Kai kartą gimtinėje paklausė seno dzūko, ko gi šiam negana, išgirdo: „Žmonių man negana”. Tada pagalvojo, jog ir pats anksčiau ar vėliau taip pat būtų atsakęs.

Ir, žinoma, jam negana knygų. Tačiau vertintojas jis gana griežtas. Jis, visų pirma, už tokią literatūrą, kuri augina žmogų, daro jį didesniu, turi įtakos visuomenei. „Pastovios vertybės nesikeičia, atsiradus naujoms madoms”, – sako profesorius emeritas B. Prėskienis, ir tai nuginčyti ne taip paprasta. □

Ištrauka iš ką tik pasirodžiusios Leono Peleckio-Kakavičiaus esė, pokalbių, studijų knygos „Žodžiai, kurie ne išduos”